

De jonge dr Jean -Sjeng- Tans (1912-1993) als docent Nederlands. Foto ca. 1952 (coll. IISG Amsterdam).

Annemieke Klijn

De doorbraak van Sjeng Tans

'De doorbraak is een historisch verschijnsel van vernieuwing en zuivering. De doorbraak is daardoor inderdaad onweerstaanbaar. Ook met middelen die door het doel moeten worden geheiligd, kan men een historische ontwikkeling niet tegenhouden.'¹

Jean Guillaume Hubert ofwel Sjeng Tans (1912-1993) was ongetwijfeld één van de meest prominente Limburgse politici uit de twintigste eeuw die hun stempel op 'Maakbaar Limburg' drukten; niet alleen wegens zijn concrete inzet bij de oprichting van de Rijksuniversiteit Limburg, later Universiteit Maastricht geheten, maar vooral ook om zijn bijdrage aan het openbreken van het gesloten Limburgse katholieke bolwerk, waar men zich tot in de jaren zestig als vanzelfsprekend schikte in gehoorzaamheid en volgzzaamheid ten aanzien van de katholieke autoriteiten. Als katholieke doorbraaksocialist wilde hij aan dit zijns inziens verstikkende culturele klimaat van de jaren vijftig ontkomen: Limburg moest zijn horizon verbreden en zich zelfbewust open stellen voor de ontwikkelingen in de rest van de wereld!

De politieke carrière van Tans had een bijzonder verloop. Afkomstig uit een Maastrichts katholiek middenstandsmilieu sloot hij zich direct bij de in 1946 opgerichte Partij van de Arbeid aan. Hij slaagde erin om vanuit de - Limburgse - periferie tot het centrum van de landelijke politiek door te dringen. In 1965 werd hij zelfs partijvoorzitter. Een groots moment in het leven van deze Limburgse katholiek! Die memorabele gebeurtenis viel dan ook samen, aldus Tans, met een 'breukpunt in de geschiedenis', met het werkelijke begin van de twintigste eeuw. Afzondering, bescherming en isolement waren, volgens Tans, wezensvreemd aan deze nieuwe tijd, waarin alles op drift was en in verandering, op zoek naar nieuwe normen en samenwerkingsvormen.²

Dat Tans buiten Limburg een betrekkelijk onbekende politicus in de toch wel omvangrijke historiografie over het Nederlands socialisme is gebleven, is opmerkelijk te noemen. Hij was immers een belangrijke exponent van de doorbraak, het principiële uitgangspunt van de PvdA. Wellicht heeft dit te maken met het feit dat doorgaans met een licht gevoel van gêne over de doorbraak wordt gesproken. Zo werd de ideologie van de doorbraak, het uit Frankrijk afkomstige personalisme, waarin ethische waarden als persoonlijke verantwoordelijkheid, gemeenschapszin en gerechtigheid voorop staan, in een jubileumboek van de PvdA als een vaag studeerkamerproduct afgedaan.³

¹ [J.G.H. Tans], *De katholiek en zijn partij* (Amsterdam 1956) 53.

² J.G.H. Tans, 'Installatierede' in: *Verslagen van de PvdA 1964-1966* (Amsterdam z.j.) 61; J.G.H. Tans, 'Congres', *Socialisme en Democratie* 25 (1968) 23.

³ A. Bleich, *Een partij in de tijd. Veertig jaar Partij van de Arbeid 1946-1986* (Amsterdam 1986) 24.

Uit: *Socialistisch Commentaar*, januari 1957.

Het verhaal van de doorbraak eindigt meestal met de wat trieste conclusie, dat dit ideaal, deze strategie vol goede bedoelingen als een roze droom in de loop van de jaren vijftig op de politieke werkelijkheid stukliep.⁴

Inderdaad was en werd de PvdA niet wat zij oorspronkelijk wilde zijn: een brede socialistische volkspartij, een bundeling van alle progressieve krachten, ongeacht levens- of geloofsovertuiging. De doorbraak bleek niet, zoals Tans hoopte, als een koevoet onder de bestaande partijpolitieke constellatie te fungeren.⁵ De vernieuwing, dat wil zeggen de tweedeling in de Nederlandse politiek tussen vooruitstrevend en behoudend, bleef daarom uit. De doorbraakstrategie van de PvdA wordt meestal geassocieerd met een ruk naar rechts, richting het midden van het politieke spectrum in de hoop potentiële 'uitbraak' katholieken te paaien. Deze associatie is op zich niet onjuist, maar vertroebelt het zicht op twee andere aspecten van de doorbraak, die óók belangrijk waren.⁶

In de eerste plaats betekende de doorbraakstrategie van de PvdA vanuit Limburgs perspectief een 'aanslag' op het sterk gesloten karakter van het traditionele cultuurpatroon, dat toch al onder druk stond van de ingrijpende sociaal-

4 P. de Rooy e.a., *De rode droom. Een eeuw sociaal-democratie in Nederland* (Nijmegen 1995) 51. Zo schrijft De Rooy over het doorbraaksocialisme van de PvdA: 'Noch wat het programma, noch wat betreft politieke strategie kwam er veel uit voort'. Verder: D.F.J. Bosscher, 'Veertig jaar Partij van de Arbeid. Dromen van een doorbraak', *Socialisme en Democratie* 43 (1986) 8-12.

5 J.G.H. Tans, 'Om de grondslagen der partijvorming', *De katholiek in de Partij van de Arbeid* 10 (1956) afl. 5, 7.

6 Zie: A. Klijn, "Een kruistocht voor het socialisme". Sjeng Tans en de doorbraakverkiezingen van 1956' in *Jaarboek 1996 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1997) 87-108.

Uit: Socialistisch Commentaar, juli 1956.

economische veranderingen ten gevolge van de industrialisatiegolf na 1950. Dit bracht in deze regio een - vanuit nationaal oogpunt - ongekende, zo niet onbegrijpelijke polarisatie van de politieke verhoudingen met zich mee. In de tweede plaats werkte de doorbraakgedachte als politieke onderstroom nog duidelijk door tot aan het einde van de jaren zestig. De aanhangers van de doorbraak verwierven in de jaren vijftig mogelijk meer invloed dan concrete politieke macht. Doorbraakfiguren als Tans hamerden - het marxisme kruipt, lijkt wel, daar waar het niet gaan kan - voortdurend op de doorbraak als een onstuitbare, onvermijdelijke historische ontwikkeling.⁷ Zoals ook historicus James Kennedy in zijn nog vrij recente boek *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* betoogde, wezen zij kennelijk met zo veel overtuiging op het anachronistische politieke en sociale systeem, waaronder de Nederlanders leefden, dat de politie-

⁷ [Tans], *De katholieke en zijn partij*, 53.

ke elite mede daarom weinig of geen weerstand bood op het moment dat de verzuilde politiek en maatschappij aan het wankelen gingen.⁸ Tans kan in die zin als wegbereider van de omvangrijke culturele veranderingen in de jaren zestig worden gezien. Het hoeft daarom niet te verbazen, dat hij als partijvoorzitter van de PvdA tussen 1965 en 1969 open stond voor de roep om politieke vernieuwing onder een zich luid manifesterende 'nieuwe' en 'jonge' generatie, die zich tegen het establishment afzette.

Het zijn juist deze twee laatste facetten van de doorbraak die in de handel en wandel van Tans goed tot uiting komen. In deze bijdrage ligt het accent daarom op Tans' politieke avonturen in het Limburg van de jaren vijftig en op zijn lotgevallen als voorzitter van de PvdA in de woelige jaren zestig. Welke positie nam hij in en welke keuzes maakte hij steeds vanuit zijn doorbraakidealen? Maar allereerst: hoe kwam een katholiek uit een Maastrichts middenstandsgesin ertoe om lid te worden van de Partij van de Arbeid?

Het waren bij Tans niet allereerst filosofische bespiegelingen over het personalisme geweest die hem tot de PvdA hadden gebracht. Zijn keuze voor het socialisme was vooral een kwestie van temperament en emotie. Tans groeide tijdens de economische crisis op in de Maastrichtse arbeiderswijk, het Boschstraatkwartier met zijn ten hemel schreiende ellende van werkloosheid, alcoholisme en woonkazernes vol slecht gevoede en slecht geklede kinderen, die - op voorwaarde dat zij zondags naar de mis gingen - af en toe iets van de Vincentiusvereniging kregen toegestopt. Hoewel hij het als kind niet zó slecht had als de omwonende al dan niet werkloze arbeiders, werd ook hijzelf met grote armoede geconfronteerd. Het was alleen dankzij financiële steun van familie aan moederszijde dat hij Nederlands kon studeren aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. De teleurstelling was echter groot, toen hem na zijn promotie slechts werkloosheid én het sanatorium wachtte, waar hij besmet met tbc een deel van de bezettingsjaren moest doorbrengen.

Na de bevrijding gloorde de hoop op een betere toekomst. Tans, ondertussen leraar Nederlands aan een katholieke school voor middelbaar onderwijs te Maastricht, behoorde tot een gemêleerde groep vernieuwingsgezinden die hun hoop vestigden op een politieke doorbraak. Hij was ervan overtuigd dat hij toen temidden van een 'wereldschokkende omwenteling' leefde die een nieuw tijdperk zou inluiden. Hij was er ook van overtuigd dat de Nederlandse bevolking als 'geestelijk herboren' en bezield door een vernieuwd nationaal besef en een diep eenheidsverlangen, op 'revolutionaire wijze de maatschappelijke reconstructie' ter hand zou nemen.⁹ De oude verzuilde scheidslijnen van voor de oorlog hadden een adequate oplossing van de economische crisis en het opkomend fascisme immers in de weg gestaan! Hij ging ervan uit dat de politieke ver-

⁸ J.C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam en Meppel 1985) 30 e.v.

⁹ J. Tans, "Vreemdelingen in Jerusalem?", *Je Maintiendrai* (editie Maastricht), 5e jaargang (25 november 1944).

Uit: Pamflet PvdA, Kamerverkiezingen 1956.

nieuwing - de doorbraak - de meeste kans van slagen had in, en via de Partij van de Arbeid.¹⁰

Daarbij zag hij in deze partij de beste verwerkelijking van zijn katholieke beginselen, van zijn katholieke normen. Als personalist meende Tans dat de katholiek midden in de wereld moest staan om daar de Blijde Boodschap te verkondigen. De kerk moest zich niet verstrikken, maar zich juist zien te bevrijden van allerlei zogenaamd katholieke organisaties. In het voetspoor van de Franse filosoof en personalist Jacques Maritain zag hij politieke verscheidenheid tussen katholieken als een vanzelfsprekende zaak; het forceren van de katholieke eenheid was 'gevaarlijk en tegennatuurlijk' en zeker niet in het belang van de kerk.¹¹ Groot was daarom zijn teleurstelling, toen de invloedrijke hoofdaalmoe-

¹⁰ *Het nieuwe begin. Verslag van het stichtingscongres van de Partij van de Arbeid, Amsterdam 9 februari 1946* (Amsterdam 1946) 5-16.

¹¹ Gemeentearchief Maastricht, Handelingen gemeenteraad Maastricht, 9 en 10 januari 1956.

zenier van sociale werken Poels, die 'infame leugenaar en onruststoker', aldus Tans, het socialisme van de PvdA onaanvaardbaar voor katholieken achtte en op herstel van de katholieke vakbonden aandrong; volgens Tans verwarde Poels hiermee godsdienst en politiek - ten detrimente van de kerk.¹²

Tans bleef als Limburgse katholieke socialist een relatieve eenling in de politiek; hij vond steun bij twee naaste collega's die zich ook als katholieken bij de PvdA aansloten. Maar verreweg de meeste katholieken traden toe tot de Katholieke Volkspartij. Dat Tans die positie van relatieve politieke buitenstaander aankon en zelfs opzocht, kwam omdat hij een eigenzinnig en gedreven man was, een idealist met een vechtersmentaliteit en een rotsvaste overtuiging. Hij zag het als zijn roeping om zich voor de emancipatie van Limburg in te zetten: deze provincie moest zich, in Tans' woorden, verheffen 'uit het geestelijk pauperisme waarin de generaliteitsstatus' haar had doen wegzinken.¹³ Daarbij bezat hij een voor sociaal-democraten typerend optimisme. Hij ging er steeds van uit dat de tijd als het ware aan zijn zijde stond: de doorbraak was een onstuitbare historische ontwikkeling.

Het mag zo zijn dat rond het personalisme een wat zweverige sfeer hangt, maar in de Limburgse politiek moest Tans met beide benen stevig op de grond staan. Terwijl de PvdA en de KVP elkaar op nationaal niveau als onmisbare coalitiepartners bij de wederopbouw van Nederland beschouwden, zagen de Limburgse KVP'ers de PvdA met haar doorbraakspiraties als een 'brutale' concurrent. Voor de PvdA betekende Tans als belijdend katholiek en als lid op de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer van de PvdA - zij het op een onverkiesbare plaats - een belangrijke troef. Leek de doorbraak direct na de bevrijding mislukt, in 1952 behaalden de socialisten in Limburg bij de Tweede Kamerverkiezingen een vrij behoorlijke winst (met bijna 13 procent van de stemmen). De KVP bombardeerde Limburg tot frontgebied: de PvdA'ers werden in de meest schrille kleuren afgeschilderd als onchristelijk, on-Limburgs en dus als amoreel. Tans werd het *bête noire* in de kudde van overwegend volgzaam katholieken. Dit waren voor hem, onder wiens 'pantser' een kwetsbare en nerveuze man schuil ging, moeilijke jaren. Trouwens ook voor zijn gezin; Tans was inmiddels getrouwd en vader van vijf zonen. In het najaar van 1953 werd hij op het matje geroepen bij bisschop-coadjutor Monseigneur Hanssen. Die ontmoeting liep uit op een traumatische ervaring voor Tans. In een lange monoloog maande Hanssen hem terug te keren binnen de 'eigen rijke Roomse vormgeving'. Over Tans' positie als leraar aan een katholieke school was de Monseigneur kort: die was in de gegeven omstandigheden onduldbaar. Hij moest zijn PvdA-activiteiten staken of anders dreigden strafmaatregelen, wellicht ontslag. Waarom vertrok hij eigenlijk niet naar Amsterdam? vroeg Hanssen tenslotte. Daar kon hij prachtig apostolaat uitoefenen!¹⁴

¹² Rijksarchief Noord-Brabant, archief J. Willems; Brief van J.G.H. Tans aan J. Willems, 14 februari 1946.

¹³ Interview met J.G.H. Tans in: *Het Vrije Volk*, 26 november 1956.

¹⁴ Gesprek met mevrouw C. Tans-Drughorn, 1 april 1996.

Hulde voor man van 'eerste uur'

Serenade voor Tans

Dr. Jean Guillaume Hert Tans (53 jaar) heeft zondagavond op de stoep voor zijn huis in de Maas-richtes St. Lambertuslaan 'n serenade van de heren van 'n stier der Tuckomst in ontvangst genomen.

Op dat ogenblik herkeerde hij de herten voorlezer van de Partij van de Arbeid van 'n heren van 'n stier der Tuckomst. Hij was toen met zijn vrouw en kinderen samen. Zijn vrouw had geboren moeder. Zijn kinderen waren toen Sjeng, Jan en Marieke.

Sjeng Tans was dan een van de eerste katholieke intellectuelen die op de oproepen kwamen tot de Partij van de Arbeid — voor de eerste van 'n stier der Tuckomst van de K.C. Staatspartij in zijn gebied — het gebied van de Maas-richtes arbeiders in 'n stier der Tuckomst. Hij was toen met zijn vrouw en kinderen samen. Zijn kinderen waren toen Sjeng, Jan en Marieke.

Toen hij naar het katholicisme kwam, was hij een stier der Tuckomst.

Doorbraak-socialist, die in Limburg erkenning vond

Uit: Limburger Koerier, 15 juni 1965.

Dr. J. G. H. Tans herigt de PvdA twee primieren: hij is de eerste katholieke partijvoorzitter, maar ook de eerste die niet uit de SDAP voortkomt. Bijzonderlijk en merkwaardig is hij in de rij van Trosbits, Vliegen, Wilsant, Albrecht, Vermeir, Vermeer, over loop en verzuimen specialisat op een punt: 'Hij kan niet stilzitten dat hij zal roemen dat er een correctie op het mandement komt, hi stier er stellig op te rekenen.

Eerstenaast is hij over was te

In Frankrijk te geboren staat van politiek, aangezien tussen socialisten en conservatieven. 'Hij kan er bij geweest welke werk in Parijs, het is een bekende zaak. Derreer heb ik zich er niet doerken. Hij omlandert 'n stier, de doorbraak begint gaat'.

Dr. Tans is vooral gelidereerd in jonge mensen, omdat hij ze over adaptatie van president Kennedij wil voorhouden dat het evenredig is zich in te stellen voor de openbare zaak.

'Mensen die links denken loeren in de PvdA. Vooral als ze ongeduldig zijn, want aan de hand zijnen stier in ingereken. Zolang we hier in Nederland niet die effectieve coalitie derreer zitten, zullen juist de jongeren moeten begrijpen dat een partijprogramma niet het verrijngsprogram kan zijn. Pas als we aan werkelijke politieke partijvorming toe zijn, is de doorbraak en daarmee de democratisatiedoorwerk kan de partij veel meer naar links van verkiezingshelden. Toen stier, om nog even spreken op de politieke beweging, terug te komen is het nu werkelijk te trageveld dat we in de PvdA niet op alle punten gelijk denken'.

'Met en voor jonge mensen praat Dr. Tans graag, omdat hij bestemd is met wat hij kan doen — nu we op een beweging in de geschiedenis staan. Onze tijd zal niet langer door biddendheid, worden bepaald, maar door openheid — die door het overtuigend is ingeleid. Politiek hand dat het recht op zijn brende is'.

Tans zegde zijn PvdA-lidmaatschap echter niet op. Een half jaar later verscheen vervolgens het roemruchte bisschoppelijk mandement van 1954, waar met name Hanssen zijn stempel op had gedrukt. In dit mandement weerklonk de angst van de katholieke kerk en de katholieke politiek-sociale organisaties om hun greep op het maatschappelijk leven te verliezen. Hanssen had van verschillende zijden noodkreten ontvangen over de verzwakking van het katholiek besef en over het terreinverlies van de KVP ten opzichte van de PvdA in Limburg. Zo had de directeur van het Sociaal Historisch Centrum, J. Cornips, Hanssen een verontrustend rapport gestuurd met verkiezingsuitslagen, waaruit bleek dat steeds meer katholieken niet meer op de KVP stemden. Ook hadden Limburgse KVP'ers aangedrongen op een meer actieve houding van de geestelijkheid in politieke zaken.¹⁵ Het mandement stelde de doorbraak gelijk aan afbraak van de katholieke zaak en verbood de gelovigen op straffe van weigering der heilige sacramenten het lidmaatschap van socialistische maatschappelijke organisaties; het lidmaatschap van de PvdA werd niet rechtstreeks verboden, maar stellig ontraden. Tans en de andere katholieke doorbraaksocialisten raakten in een diep gewetensconflict. Na veel wikken en wegen kwamen zij 'in geweten' tot de

¹⁵ A.F. Manning, 'Uit de voorgeschiedenis van het mandement' in: *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum 1971* (Nijmegen 1972) 138-148. Archief Bisdome Roermond, inv.nr. 7.211 map politiek. Brief van J. Cornips, directeur van het SHC, aan mgr. J.M.J.A. Hanssen. Maastricht, 8 juli 1952.

conclusie dat een bisschoppelijk advies niet gelijk stond aan een gebod. Tans bleef zich inzetten voor de PvdA.¹⁶

Het bleef niet bij een gewetensconflict. Het schoolbestuur zette Tans onder druk. Eén van zijn collega's liet hem in verbijstering achter met de mededeling: 'Tans, ik bestrijd alles wat je zegt. Ik kan je verzekeren, als Christus nu op aarde zou zijn dan zou hij ongetwijfeld KVP stemmen'.¹⁷

Tans kreeg een verkapt dreigement met ontslag. Hij besloot daarop zijn baan op te zeggen en een opengevallen plaats in Tweede Kamer te aanvaarden. Als fulltime professioneel politicus had hij nu zijn handen vrij om zich volledig in de politiek te storten. Op een gegeven moment zat hij - meestal als voorzitter - in zo'n beetje alle PvdA-commissies en besturen, als ook in de Maastrichtse gemeenteraad en de Provinciale Staten. De PvdA verspreidde haar politieke boodschap in een door Tans geredigeerd huis-aan-huisblaadje *Socialistisch Commentaar*; de regionale pers negeerde deze partij namelijk zo veel mogelijk.

Of het nu om verkiezingen voor de Tweede Kamer, de gemeenteraad of de Provinciale Staten ging, de strijd was in Limburg tijdens de jaren vijftig steeds buitengewoon fel. Het kwam hier herhaaldelijk tot incidenten, die in de landelijke politiek bij vriend en vijand verbazing en verontwaardiging wekten, omdat de politieke fatsoensnormen werden overschreden.¹⁸ Vooral de verkiezingen van 1956 zijn in dit opzicht legendarisch. De PvdA wist toen met 17,5 procent van de stemmen definitief een politieke factor van betekenis te worden in Limburg. Tans werd de eerste districtsvertegenwoordiger van de PvdA die de Limburgse kiezers naar de Tweede Kamer zonden! Het was echter nog maar zeer de vraag in hoeverre deze winst te danken - of te wijten - was aan een bewuste doorbraak of aan de voortgaande ontkerkelijking. Hoe dit ook zij, voor Tans betekende de doorbraak meer dan een politiek fenomeen. Hij hield er een nogal rekkelijke interpretatie op na: de doorbraak zag hij als een aspect van een moderne samenleving op weg naar meer openheid, democratisering, met meer ruimte voor politieke bewustwording, kritische zin en individuele vrijheid.¹⁹ Zo beschouwd hield deze ontwikkeling inderdaad geen halt aan de voet van het Limburgse heuvel-land.

Niet alleen Tans, maar ook monseigneur Hanssen leefde in en vanuit de overtuiging dat de Limburgse samenleving in beweging was. Begin 1958 sprak de bisschop de 'vurige hoop' uit dat 'Limburg Limburg zou blijven'. Hij riep de 'bemінде gelovigen' op zich in gehoorzaamheid rond hun bisschop te scharen,

¹⁶ Rijksarchief Noord-Brabant, archief J. Willems, inv.nr. 103. Beraadslaging van 17 KWG-leden over de situatie na het verschijnen van het mandement.

¹⁷ *De Limburger*, 2 april 1983.

¹⁸ De socialistische krant *Het Vrije Volk* besteedde aan het begin van de jaren vijftig weinig aandacht aan de felle bestrijding van socialisten door KVP'ers in Limburg om de verhouding tussen de PvdA en de KVP op nationaal niveau niet te belasten. Zie: Klijn, 'Een kruistocht voor het socialisme', 91.

¹⁹ J.G.H. Tans, 'Bij ons in Limburg', *Het Vrije Volk*, 26 november 1956.

Sjeng Tans op verkiezingscampagne in Roermond 1956. Foto 1956 (coll. IISG Amsterdam).

die het bisdom op weg naar een 'nieuwe tijd' zou leiden.²⁰ Inderdaad brak een 'nieuwe tijd' aan, zij het op een andere manier dan deze bisschop wilde. Er woei een 'frisse wind' door het Limburgse politieke, of breder, culturele klimaat.²¹ Vanaf het moment dat de PvdA electoraal in het slop raakte, de rooms-rode coalitie in december 1958 uiteenviel, de PvdA in de oppositiebanken terecht kwam en de doorbraakstrategie als politiek item op de achtergrond verdween, klaarde de lucht tussen de Limburgse KVP'ers en PvdA'ers op. Het Limburgse katholieke bolwerk stortte in hoog tempo in elkaar. Volgens Tans was dit dan ook al sinds jaren slechts een façade geweest: voor vele katholieken betekende het geloof niet veel meer dan een oefening in plichtsbetrachting en volgzzaamheid in plaats van een diep gewortelde innerlijke overtuiging.²²

De begin 1959 nieuw aantredende bisschop van Roermond, Moors, bleek voorstander van een open en vernieuwingsgezind katholicisme dat in de loop van de jaren zestig de wind in de zeilen kreeg. Anders dan zijn voorganger stond hij open voor dialoog. Moors trachtte de Limburgse kerk zonder al te grote schokken aan te passen aan de nieuwe constellatie van een meer pluralistische en democratische samenleving.²³ Dit betekende dat de Limburgse politieke mores steeds meer op

²⁰ J.V.H.A. Jacobs, 'Jaren van broei en bewustwording: de clerus van het bisdom Roermond in de periode 1954-1965' in: E. Henau, en T. van den Hoogen (ed.), *Van katholiek Limburg naar katholieken in Limburg* (Heerlen 1988) 94.

²¹ *De frisse wind* is een titel van een PvdA-blaadje dat in de jaren vijftig onregelmatig in Limburg werd verspreid.

²² Handelingen gemeenteraad Maastricht, 9 en 10 januari 1956.

²³ E. Lamberts e.a., 'De invloed van het katholicisme op het maatschappelijk leven in de beide Limburgen (1839-1989)' in: *Eenheid en scheiding van de beide Limburgen*. Maaslandse Monografieën 47 (Leeuwarden 1989) 150.

die in de rest van Nederland gingen lijken. Zo besloot de Limburgse KVP, zij het onder druk van de landelijke KVP-top, in 1965 een representant van de PvdA op te nemen in het College van Gedeputeerde Staten, dat tot dan toe uitsluitend uit KVP'ers had bestaan.

Tans had zich ondertussen als Tweede-Kamerlid tot één van de meer prominente onderwijspecialisten ontwikkeld. Het hoeft geen verbazing te wekken dat hij zich tot de onderwijspolitiek voelde aangetrokken: de personalisten hechtten veel waarde aan culturele verheffing en volksopvoeding in de overtuiging dat geestelijke vernieuwing aan welke maatschappelijk vernieuwing dan ook vooraf ging. Als personalist ging Tans er ook van uit dat een persoon pas in verantwoordelijkheid en dienstbaarheid aan de gemeenschap tot ontplooiing kon komen. Hij werd een gezaghebbend woordvoerder op het gebied van het voortgezet onderwijs en het wetenschappelijk onderwijs en drukte mede zijn stempel op de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (1960) en de mammoetwet (1963). In 1963 kwam hij in het partijbestuur. Met het aantreden van het kabinet - Cals - de PvdA kon na zeven jaar oppositie weer meeregeren met onder andere de KVP - schoof hij op van vice-voorzitter tot partijvoorzitter.

Was Tans in de jaren vijftig toch wel een buitenbeentje in de Limburgse politiek, hij was dit, zij het op andere wijze, óók in het politieke circuit van de Randstad. Dat de PvdA een katholieke voorzitter uit Limburg niet 'normaal' vond, blijkt wel uit het feit dat zij hiermee naar buiten toe koketteerde door de uitgave van een speciale brochure, *Onze man uit Maastricht*, waarin Tans als 'doorbraakheld' naar voren werd geschoven.²⁴ Ook de kop in een PvdA-ledenblaadje 'Sjeng Tans: wat is dat voor een Chinees?' geeft aan, dat een Limburgse katholieke voorzitter - 'een mannetje uit de provincie' - als een curiosum werd beschouwd.²⁵ Er wachtte Tans, die zich overigens vanaf begin jaren zestig ook bewust als 'Sjeng' ging presenteren, een buitengewoon moeilijke taak. In 1965 leed de PvdA al sinds enkele jaren electorale verliezen. Zij bleek vooral op de in demografisch opzicht juist belangrijke jonge generatie weinig vat te hebben. In dit tijdperk van het 'einde van de ideologie' worstelde de PvdA met ideologische verwarren en strategiediscussies.²⁶ Tans werd geconfronteerd met rellen, zoals die van de provo's rond 'Het Huwelijk' van de kroonprinses, nerveus reagerende gezagsdragers, onrust op de universiteiten, protestbewegingen en demonstraties tegen de Vietnam-oorlog. Met hun weergalozes economische groei vormden de jaren zestig een 'breukpunt in de geschiedenis', meende Tans: op alle fronten in de samenleving bespeurde hij een sterke, onstuitbare, manifeste vernieuwingsdrang, een zich losmaken van de negentiende-eeuwse traditionele denkschema's. Grenzen hadden hun betekenis verloren nu mechanisatie en automatisering het arbeidsproces gingen beheersen en de invloed van communicatie-

²⁴ *Onze man uit Maastricht* (Amsterdam 1965).

²⁵ G. Brautigam, 'Sjeng Tans: wat is dat voor 'n Chinees?', *Opinie*, 1e jaargang (25 juni 1965).

²⁶ D. Bell, *The end of ideology. On the exhaustion of political ideas in the fifties* (New York en Londen 1966).
Zie ook: P. van Praag, *Strategie en illusie. Elf jaar intern debat in de PvdA 1966-1977* (Amsterdam 1990).

Sjeng Tans was van 1965 tot 1969 voorzitter van de Partij van de Arbeid (coll. A. Klijn Maastricht).

media hand over hand toenam en ongekende vormen aannam.²⁷ Tot zijn verbazing profiteerde de PvdA echter niet direct van de snelle ontzuiling. Er verschenen nieuwe sterren aan het politieke firmament als de Boerenpartij, D'66 en de Politieke Partij Radicalen. Toch hoopte Tans dat de doorbraakbeweging van kort na de bevrijding, die hij nu als een 'stille omwenteling' interpreteerde, alsnog tijdens de politieke crisis van de jaren zestig in een modern jasje kans van slagen zou krijgen.²⁸

In de PvdA was Tans zeker niet de enige die meende dat de partij aan vernieuwing en verjonging toe was. Ook Nieuw Links was die mening toegedaan. Tans trad die club van overwegend jonge socialisten, die de PvdA van binnenuit wilden radicaliseren, opvallend open tegemoet. Nieuw Links bepleitte onder meer inkomensnivellering en verwierp het koude-oorlogsdenken in de buitenlandse politiek. Verder kenmerkte zij zich door een hang naar polarisatie met een afkeer van het sluiten van compromissen. Eén van de belangrijkste doelstellingen van Nieuw Links was wellicht nog aflossing van de wacht. Om dit te bereiken werden allerlei tactische manoeuvres - en niet altijd de meest elegante - gebruikt. Het was dit aspect van Nieuw Links dat Tans onderschatte - daarvoor was hij als politicus kennelijk niet schurkachtig genoeg. Terwijl zijn generatiegenoot en fractieleider Joop den Uyl de politieke discussie met Nieuw Links

²⁷ Tans, 'Installatierede', 61; Tans, 'Congres', 23.

²⁸ J.G.H. Tans, 'Socialistisch Bestek', *Socialisme en Democratie* 23 (1966) 846-856.

Uit: De Nieuwe Limburger, 28 januari 1967.

als het ware tot op het bot toe wilde uitvechten, gaf Tans mede vanuit zijn achtergrond als katholieke doorbraaksocialist Nieuw Links vanaf het begin ruim baan. Hij meende in deze beweging een aspect van een 'historische ontwikkeling' in de richting van meer democratie te zien: tegenstribbelen had dus weinig zin.²⁹

Zoals Tans pluriformiteit in de kerk voorstond, zo promootte hij nu een pluriforme partij met ruimte voor open discussie: de PvdA moest verzamelpunt zijn voor alle linkse en rechtse, oude en jonge socialisten. Hoewel hij het niet met de opvattingen van Nieuw Links omtrent de buitenlandse politiek eens was, voelde hij zich wel door haar radicale mentaliteit aangesproken.³⁰ Hij kwam daardoor in de knel. Enerzijds vond de rechtervleugel van de Tweede-Kamerfractie Tans veel te zachtaardig en zij verweet hem slap en ontactisch optreden ten aanzien van die linkse jongeren. Anderzijds vond Nieuw Links Tans niet radicaal genoeg, ook al had zij absoluut waardering voor zijn communicatiebereidheid.³¹ Van alle kanten kreeg hij het verwijt te horen 'onduidelijk' te zijn. En inderdaad leek het Tans in de gegeven omstandigheden het beste - en dat was het waarschijnlijk ook wilde de partij niet uit elkaar vallen - om zich mee te laten voeren op de politieke vernieuwingsgolven. Hij nam bewust niet het voortouw om de

²⁹ Interview met J.G.H. Tans in: *Accent*, 2e jaargang (8 maart 1969).

³⁰ Interview met J.G.H. Tans in: *Vrij Nederland*, 18 november 1967.

³¹ Gesprek met A. van der Louw, 11 november 1997.

PvdA dwingend een bepaalde richting in te duwen. Wel was hij na de beruchte 'nacht van Schmelzer' (14 oktober 1966), die het einde van de rooms-rode samenwerking bezegelde, er meer dan ooit van overtuigd dat vernieuwing van de partijpolitieke constellatie - een tweedeling - noodzakelijk was: 'De centrum-leer in de politiek is een onding. Of liever: een fictie. Er is een progressieve en een conservatieve politiek. Geen centrum-politiek'.³² In de brochure *Tans of nooit* riep hij de PvdA op alles op alles te zetten om de kern van een vooruitstrevende meerderheidspartij te worden. Er kwam zelfs overleg op gang met andere politieke partijen, maar er bleek binnen de PvdA en tussen de diverse partijen te weinig consensus te bestaan over hoe aan die progressieve concentratie gestalte moest worden gegeven.

Nieuw Links zocht de confrontatie en slaagde erin om strategische posities te verwerven. De generatie doorbraaksocialisten werd aan de kant gezet; Tans was nog de laatste 'doorbraakexponent' in het Partijbestuur. De tegenstellingen verscherpten zich. Met de grootst mogelijke moeite wist Tans - tactisch of ontactisch - de partij zonder al te veel kleerscheuren door deze veelbewogen jaren te loodsen, zodat de PvdA verjongd en versterkt de jaren zeventig in kon gaan. Vanuit Nieuw Links kwam kritiek op het feit dat Tans het partijvoorzitterschap met het Tweede-Kamerlidmaatschap combineerde en te vaak in Limburg zat. Hijzelf vond het allemaal genoeg. Het voorzitterschap was op een slijtageslag uitgelopen. Tans verklaarde 'uit eigen lijfsbehoud' niet op zijn zetel te plakken.³³ Zijn werk, het scheppen van voorwaarden voor vernieuwing, zat erop. Daarbij trok zijn hart inderdaad naar Limburg, dat op dit moment redelijke kansen maakte in de wedren om een Achtste Medische Faculteit. In juni 1969 had hij de Tweede-Kamerfractie van de PvdA op politieke gronden weten te overtuigen om als eerste politieke partij en bloc achter de kandidatuur van Maastricht te gaan staan. Het was dankzij zijn landelijke contacten, dat hij nu een rol kon gaan spelen in de constructie van het 'nieuwe Limburg', dat zich opmaakte voor het naar eenheid strevende Europa.³⁴

³² Tans, 'Socialistisch Bestek', 849.

³³ Interview met J.G.H. Tans in: *Vrij Nederland*, 22 februari 1969.

³⁴ De auteur werkt momenteel aan een biografie over Sjeng Tans die begin 2001 zal worden gepubliceerd.